

Inledning: ”Vi behandlades som djur”

Sam Bankhalter föddes 1926 i en judisk familj i den polska staden Łódź. Sedan Polen invaderats av Nazi-Tyskland blev han tillfångatagen. Han deporterades så småningom till Auschwitz, där han bland annat tvingades att bränna lik från gaskamrarna.

Bankhalter räddade sitt liv genom att i tre dagar gömma sig i en septiktank, en behållare för toalettavfall. Om tiden i Auschwitz, sa han: ”Medan man jobbade blev man slagen, ibland skjuten, allt möjligt bara för att demoralisera folk och ta bort den lilla stolthet man kanske hade kvar. Vi blev bokstavligen behandlade, du vet, som djur behandlas idag, vi blev behandlade som djur på den tiden.”¹

Ferenc Göndör deporterades från sin ungerska hemstad Ujfehértó till Auschwitz. När Röda armén i januari 1945 närmade sig utrymde nazisterna lägret och tvingade fångarna till ”dödsmarscher” in i Tyska riket. Göndör hamnade i koncentrationslägret Mauthausen. När befrielsen kom genom amerikanska styrkor vägde han trettiofyra kilo och var sjuk i tyfus. Han flyttade 1949 till Sverige där han byggde ett nytt liv. Många svenskar har hört honom berätta om sitt levnadsöde. I sin självbiografi minns han ilastningen och avresan till Auschwitz: ”I kvällen kom tåget, ett långt tåg med bara godsvagnar. Dörrarna öppnades och vi fick order att hoppa ombord. Det var boskapsvagnar vi skulle åka i, det kändes på lukten. Nu var det vi som var boskap.”²

Magda Eggens liv har likheter med Göndörs. Eggens tillhörde de ungerska judar som 1944 skickades till Auschwitz. Hon överlevde och kom som nittonåring till Sverige där hon blev författare och förintelseutbildare. Hennes beskrivning av avfärden från ungerska Kisvárda är närmast identisk med Göndörs. Familjen, föräldrar och tre systrar, blir ”fösta som kreatur bort mot dessa boskapsvagnar”.³

Tillsammans med andra kvinnor blev slovakiskan Silvia Veselá utsatt för de nazistiska läkarnas plågsamma experiment. För en journalist förklarar hon hur de reducerades till forskningsobjekt: ”För dem var vi inte

människor. Vi var djur. Kan ni inte förstå det? Vi var djur. Vi var bara siffror och försöksdjur.”⁴

Inget förintelseläger kunde döda så många så snabbt som Treblinka, nordöst om Warszawa. Från juli 1942 till november 1943 tillintetgjordes upp emot en miljon människor. Inte mer än ett drygt sjuttioal överlevde, de flesta efter ett uppror i augusti 1943. Chil Rajchman var en av dem. Om sin tid i lägret – Rajchman arbetade som ”tandläkare”, drog ut guldtänder på liken, och ”frisör”, klippte av kvinnornas hår innan de steg in i gaskammaren – berättar han i boken *Jag är den sista juden*. Slutorden lyder: ”Ja, jag har överlevt för att vara ett vittne från det stora slakthuset – Treblinka!”⁵

Skildringar som dessa använder sig av djurs situation för att ge en föreställning om vad det innebar att drabbas av det nazistiska våldet. De är inga isolerade fall. För judeförintelsens offer tycks människans behandling av andra arter vara den referenspunkt som mest naturligt infinner sig; det är i själva verket svårt att finna vittnesmål som inte på ena eller andra sättet använder sig av liknelsen med hur människor behandlar djur.⁶

Den används också flitigt av historiker och författare. Framför allt syns den i ordvalet. I en bok om den nazistiska elitorganisationen SS, skriver Heather Pringle om ”den industrialiserade slakten” av Europas judar.⁷ Professor Ian Kershaw, en ledande expert på Tredje riket, använder samma ord, liksom Guido Knopp, en av Tysklands mest lästa historiker.⁸ I sin berömda bok *Den banala ondskan* pekar den tysk-judiska filosofen Hannah Arendt ut förintelsens centrala frågor.⁹ En av dem lyder, enligt Arendt: ”Varför mötte de döden som lamm på slaktbänken?”¹⁰ En amerikansk professor skriver i sin tur om de judar som gjorde motstånd, med formuleringen ”inte alla leddes som får till slakten”.¹¹ Arkitekturhistorikern Robert Jan van Pelt kommenterar sovutrymmet i barackerna i Auschwitz, trånga träbritsar i tre våningar. Fångarna förvarades, säger han, som ”hönor i en modern äggproduktionsanläggning”.¹²

”... mot djuren var alla människor nazister”

Ovanstående jämförelser avser egentligen inte att kritisera människans behandling av djur. De fördömer nazisternas brutalitet mot människor. Men andra har brukat liknelsen så att den verkar i båda riktningarna;

nazisterna behandlade människor som djur, och människans våld mot djuren liknar det nazistiska.

Den regimkritiske prästen Martin Niemöller (1892–1984) satt inspär-rad i koncentrationslägren Sachsenhausen och Dachau 1938–1945. År 1967 besökte han för första gången en burhönsanläggning och i ett brev några år senare skrev han om händelsen. ”Mitt första intryck – och det har sedan dess inte ändrat sig – var: Det måste ju för de stackars djuren vara värre än vad vi i koncentrationslägret i årtal måste utstå.”¹³

Efter att Dan Cohn-Sherbok, judisk rabbin och professor i judaistik, sett kor och får transporteras på lastbilar till den engelska östkusten, sa han:

*Man såg bara deras ögon genom springorna i lastutrymmet, och det slog mig hur mycket det påminde om scener från förintelseperioden då judar transporterades i boskapsvagnar till sitt öde. Under Förintelsen är jag säker på att det tyska folket var medvetna om att judar och andra behandlades på det mest fruktansvärda sätt. De kanske inte kände till alla detaljer, men de måste ha vetat någonting. Men de ville inte tänka på det. Och jag tror att vi idag heller inte vill tänka på hur djur behandlas.*¹⁴

I en gudstjänst vid hamnen i Dover talade Cohn-Sherbok om ”djurens förintelse”. Några år senare bekräftade han sin uppfattning: ”I mina ögon är djurfabriker jämförbara med koncentrationslägren”.¹⁵

Författaren Eva Moberg (1932–2011) var en av de första offentliga debattörer i Sverige som formulerade en moralisk och vetenskaplig kritik av djurförsök. Hon pekade på likheten mellan det som sker i Sverige idag och i Tyskland på fyrtioalet. ”Det är begripligt att forskare blir ytterst upprörda över denna parallell. ’Skulle vi alltså vara nazister!’ utropar de. Ja, i detta avseende, ur *djurens* perspektiv.”¹⁶ En litterär motsvarighet till en sådan kritik levereras av den amerikanske författaren William Kotzwinkle i romanen *Doktor Rätta*, belönad med World Fantasy Award 1977. Parallellerna mellan djurförsökslaboratorierna och gaskamrarna är här klart uttalade:

Kom nu, vovven, den här vägen bara. Bry dig inte om det här konstiga glasrummet. Det är bara en duschkabin. Så där ja, det är bra, vi ska bara ge dig en liten dusch så du blir av med lopporna. Massor av snälla beagles har duschat här, duktigt vovve, var så god och stig in.

*Beageln är säkert instängd i duschen. Och nu sätter assistenten igång den lilla bensinmotorn, vars avgaser strömmar in i glasburen.*¹⁷

Romanförfattaren Sara Lidman (1923–2004) skrev om ”de koncentrationsläger som de moderna djurfabrikerna utgör”.¹⁸ Torbjörn Tännsjö, en av Sveriges mest namnkunniga filosofer, använde Auschwitz, sinnebilden för den bottenlösa ondskan, när han i en debattartikel i Dagens Nyheter 1996 skildrade vad som drabbar grisar, hönor och kycklingar i djurfabriker: ”vilka i många fall knappast står Auschwitz efter ifråga om grymhet”.¹⁹ Matetnologen Håkan Jönsson talar i en intervju femton år senare om djurens villkor: ”när det gäller fjäderfå så är det på en nivå som faktiskt inte är långt ifrån Nazityskland”.²⁰ I blankversreportaget *Sverige, en vintersaga* stiger poeten Göran Palm (1931–2016) tillsammans med uppfödaren in i en grisanläggning i Dalsland. Denna liknar han vid ett koncentrationsläger – det tyska Belsen – med dess trånga och stinkande celler:

*Jag minns hans mörka blick när vi kom ut
i solen. Blicken sa: nu skildrar du
förstås mitt smågrisstall som ett slags Belsen
där jag är chef. Det har jag också gjort.*²¹

Flera internationellt kända författare har använt Hitler-Tyskland för att belysa människans attityd gentemot andra arter. Marguerite Yourcenar (1903–1987), den första kvinnan att väljas in i Franska akademien, är en; J. M. Coetzee, som mottog Nobelpriset i litteratur år 2003, en annan.²²

Ingen har emellertid gjort mer bruk av parallellen än Isaac Bashevis Singer. När Singer tilldelades Nobelpriset i litteratur 1978 löd motiveeringen: ”för hans intensiva berättarkonst, som med rötter i en polsk-judisk berättartradition levandegör universella mänskliga villkor”. Låt oss dröja här.

Singer föddes i en liten by nära Warszawa, i en fattig och from judisk familj. Fadern var rabbin och själv utbildades Singer vid rabbinseminariet i Warszawa. Uppväxten kom att forma hans författarskap. Han skrev sina romaner och noveller på jiddisch, de östeuropeiska judarnas språk, och det judiska arvet och judarnas öden är det givna sammanhanget i berättelserna. Eftersom han år 1935 emigrerade till USA undkom han förintelsen, men den präglade honom naturligtvis djupt. De av hans berättelser som utspelar sig i USA har ofta judiska flyktingar och förintelseöverlevare som huvudpersoner.

"I förhållande till dem är alla människor nazister; för djuren är det ett evigt Treblinka." Isaac Bashevis Singer, Nobelpristagare i litteratur. Foto: Wikipedia.

Ett återkommande tema hos Singer är människans behandling av andra arter. Den kritik Eva Moberg och William Kotzwinkle riktar mot djurförsökare utsträcker Singer till människan generellt. I romanen *Fiender* gör huvudpersonen, Herman Groder, en av många Singer-gestalter som förlorat hela sin familj i förintelsen, en koppling mellan den judiska tragedin och djurens lidande:

Herman... hade en längre tid funderat på att bli vegetarian. Så snart han hade tillfälle framhöll han att det som nazisterna hade gjort med judarna, det gjorde människan mot djuren... Varje gång Herman bevittnade slakt på djur slogs han av samma tanke – i sitt uppträdande mot djuren var alla människor nazister. Det välbehag med vilket människan behandlade andra arter precis som hon behagade var ett utmärkt exempel på den mest extrema rasteori – principen att makt är rätt.²³

Novellen "The letter writer" innehåller en liknande passage. Om djuren säger huvudpersonen, också han en jude i New York: "I förhållande till dem är alla människor nazister; för djuren är det ett evigt Treblinka." I det självbiografiska verket *Shosha* återkommer jämförelsen. Berättarjaget deklarerar: "vi gör mot Guds varelser vad nazisterna gjorde mot oss". Hertz Grein i *Skuggor över Hudsonfloden* hör vid ett besök i synagogan bibelorden "Herren är god mot alla, barmhärtig mot allt han har skapat". Grein blir uppbragd. "Var Gud verkligen god mot alla? Hade han varit god mot de sex miljoner judarna i Europa? Var han god mot alla de kor och grisar och höns som folk slaktade i just detta ögonblick?"²⁴

Parallellen till nazismen var inte enbart ett litterärt grepp från Singers sida. Han var en övertygad vegetarian, som vid upprepade tillfällen och i skarpa ordalag talade om människans behandling av andra arter som en moralisk katastrof – ett upprätthållande av den makt-är-rätt-moral som Hitler och hans anhängare förespråkade. I en intervju sa han: ”Den som äter kött eller den jägare som bejakar naturens grymheter hävdar med varje bit kött eller fisk att makt är rätt.”²⁵

Jämförelser hjälper oss att förstå

Svepande jämförelser med vår hantering av djur är vanliga. För att beskriva en hänsynslös behandling används frasen ”de behandlades som djur”/”vi behandlades som djur” så ofta att den blivit en kliché. Det samma kan sägas om nazismen. När ett trångt pendeltåg kallas för ”Treblinkaexpressen” (Svenska Dagbladet), och den plats i Hammarbyhamnen där osålda böcker går till ”förintelse” kallas för ”Böckernas Buchenwald” (Aftonbladet), reduceras koncentrationslägrens fasor till retoriska grepp.²⁶ De andras lidande, oavsett om det rör sig om människor eller djur, förminsкас till en användbar bild, men säger egentligen ingenting om vad offren genomlidit eller hur detta kunde ske.

Jämförelser mellan olika händelser behöver inte stanna vid måhända retoriskt effektiva, men ytliga, liknelser. De kan gå djupare och ge en fullare förståelse för historiska processer: avslöja gemensamma drag, men också särskiljande – vad som är specifikt för den ena företeelsen, men inte för den andra. Det gäller också vid storskaliga grymheter som folkmord och förintelser. En grunlig jämförelse mellan Tyskland under Hitler och Sovjetunionen under Stalin uppenbarar mer om dessa samhällsordningar än om de betraktas isolerade. En jämförelse mellan den nazistiska judeutrotningen och den kambodjanska kommuniströrelsen Röda khmerernas utrensningar åren 1976–79 kan inte bara låta det unika framträda, utan också blottlägga olika återkommande mönster vid folkmord.

Jämförelser är möjliga, men historiska händelser är aldrig identiska. Inga historiska skeenden upprepar sig exakt i alla avseenden. Vid närmare eftertanke *måste* många skillnader finnas. Även om det mellan Hitler och Stalin, mellan Auschwitz och Gulag, finns åtskilliga överensstämmelser upptäcker den som studerar ämnet även särskiljande drag.

Historiker brukar försöka identifiera just sådana element i Tredje riket. Den engelske historikern Laurence Rees föreslår till exempel följande, för det nazistiska projektet, unika kännetecken: "Ingen hade tidigare försökt döda män, kvinnor och barn i denna skala och försökt försvara mordet med sådana enkla argument som att 'De var judar' eller 'De var zigenare' eller 'De var homosexuella'. Ingen har försökt begå sådana massmord bara för att människor avvek från ett visst mönster eller var oönskade."²⁷

Att specifika drag kan urskiljas betyder inte att nazismen inte kan jämföras med andra händelser. Tvärtom kan man förstå i vilka avseenden nazismen var unik bara mot bakgrunden av andra, liknande händelser.

Hur är det med de sårmärken som Rees föreslår som utmärkande för nazismen? Rees må ha rätt ifall vi håller oss till våld som människor utsatt andra människor för. Men vidgas perspektivet till sådant som drabbar även andra arter blir bilden en annan. "De enkla argument" han räknar upp används även mot dem. "De är djur", därför får vi exploatera dem. De "avviker från ett visst mönster", de motsvarar inte normen människan, därför får vi döda dem.²⁸ Nazismen var inte unik på det sätt som Rees tror.

Den obegripliga nazismen

Även om nazitiden kan jämföras med andra ohyggliga episoder i människans historia och teoretiskt förklaras, kan det vila något obegripligt över den. Hur kunde en antidemokrat som Hitler på parlamentarisk väg, genom fria val, få makten? Hur kunde så många tyska medborgare rösta på och följa en uppenbart rasistisk politiker? Hur kunde det nazistiska våldet bli så extremt? Hur kunde till synes helt normala människor, till vardags goda familjefäder och kärleksfulla äkta män, förvandlas till bödlar?

Akademiska kommentatorer ger ibland uttryck för denna känsla av obegriplighet. I boken *Humanity* undersöker filosofen Jonathan Glover 1900-talets blodsbesudlade kommunistiska diktatorer, för att sedan ta sig an nazistledaren Adolf Hitler: "När man tänker på Hitler är det ändå som att skåda ner i det djupaste mörkret av alla, även med Stalin, Mao och Pol Pot i åtanke."²⁹ Samma känsla drabbar människor som mer tillfälligt konfronteras med de europeiska judarnas öde. Anfallsstjärnan

Wayne Rooney besökte tillsammans med lagkamrater från det engelska fotbollslandslaget Auschwitz i samband med EM 2012. Rooney berördes starkt. Han kommenterade ett fotografi där en SS-läkare sänder en gammal man till gaskammaren: "Efter det gick han antagligen hem, lyssnade på musik och åt middag med sin familj som om ingenting hade hänt. Det är galet. Det är svårt att fatta."³⁰ Många som stiftat bekantskap med nazismen och dess förövre kan känna igen sig i sådana tankegångar.

Vad beror den här känslan av obegriplighet inför nazismen på? Säkert på att dess brutalitet nådde sällsynta nivåer. Extrem ondska *är* svår att förstå. Ett annat element kan spela in: att nazismen inte relateras till, eller jämförs med, något vi själva är inblandade i. Nazismen tycks därför vara långt borta från oss. De naziledare som beslutade om judeutrotningen, fotfolket som praktiskt utförde den, och de vanliga medborgare i Berlin och München som slöt upp bakom regimens antisemitiska politik – alla ger de intryck av att vara av annat slag än vi själva.

En jämförelse mellan nazismen i Tyskland och vår egen behandling av andra levande varelser minskar naturligtvis detta avstånd. Det kan kännas obehagligt. Ingen vill upptäcka ens en avlägsen likhet mellan egna tankemönster och den nazistiska ideologin, mellan det våld vi utövar mot andra arter, och det nazistiska våldet mot andra, icke-ariska, folk. Blotta möjligheten att det skulle finnas överensstämmelser kan skrämja, eller rent av verka absurd. Skulle det finnas kopplingar mellan det som många betraktar som den mörkaste perioden i mänsklighetens historia, och något så vardagligt och normalt som uppfödningen och slakten av kycklingar och grisar? Det som drabbade judar, romer, östeuropéer, homosexuella och utvecklingsstörda under Hitlerregimen anses vara ett utbrott av den djupaste ondska vi skådat, medan utnyttjandet av andra arter varit en självklarhet sedan civilisationens begynnelse. Är inte Isaac Bashevis Singers påstående att gentemot djur är varje människa nazist en våldsam överdrift?

Samtidigt är det på sätt och vis av godo att avståndet till den, med Rooneys ord, "galna" nazismen krymper. Det gör att vi lättare kan förstå männen och kvinnorna i Tredje riket. De som plågade och dödade i Tysklands namn var trots allt människor med samma instinkter och

psykologiska struktur som vi. Mänskliga överväganden ledde fram till den nazistiska katastrofen, och vi måste räkna med att något sådant kan ske på nytt. Den israeliske historikern Yehuda Bauer skriver: "Den varning som förintelsen förmedlar är... att förövarnas handlingar skulle kunna upprepas under vissa omständigheter av vem som helst."³¹ Också den norske filosofen Harald Ofstad (1920–1994) varnar i sin bok *Vårt förakt för svaghet* för möjligheten att nazismen ånyo gör entré. Men enligt Ofstad är det en illusion att tro att vi då lätt känner igen den som sådan. Nazistiska ord och symboler kommer att lysa med sin frånvaro, liksom bruna skjortor och svarta slipsar. Någon ny *Mein Kampf* blir inte skriven. "Både den psykologiska och den sociala censuren är för stark för att släppa igenom nazismen i den uniform den hade på 30-talet". Istället kan vi vänta oss att framtidens nazism är kamouflerad till normalitet – "den kommer att göra vad den kan för att förvirra oss med hjälp av demokratisk förklädning".³² En sådan nazism, påpekar Ofstad, avslöjas framför allt genom sina handlingar.

Vi tror att det organiserade våldet mot andra arter – att grisar föds upp på kala betonggolv, hönor spärras in i trånga stålburar och möss och marsvin förgiftas till döds i laboratorier – kastar ljus över nazisterna och deras våldsprogram. Genom att jämföra den tyska nazismen med något som vi själva är inblandade i här och nu, förstår vi den bättre. Detta är önskvärt. Att förstå nazismen är en av de viktigaste utmaningarna för oss, både som individer och som samhälle.

Det omvända gäller också. Genom jämförelsen sätts vår hantering av andra levande varelser in i ett sammanhang. Vi får en värdemätare på den. Om vår ideologi och praxis i grundläggande avseenden liknar nazismen ökar det moraliska trycket på oss. Att människans behandling av djur är dålig anser många, men kanske har vi inte förstått *hur* dålig.

Skillnader och likheter

Det finns flera skillnader mellan den tyska nationalsocialismen och vår tids organiserade våld mot djuren, det som vi i den här boken kallar djurförtrycket eller djurutnyttjandet. Det är, som vi tidigare påpekade, vad man kan förvänta sig. Inga historiska företeelser är kopior av varandra. Låt oss nämna ett par olikheter. Förintelsen av det judiska folket,

det starkaste om än inte det enda uttrycket för nazismen, utspelade sig i det tyskockuperade Europa, men ingen annanstans; förintelsen av djuren är ett världsomfattande fenomen. Ytterligare en uppenbar skillnad är att nazisternas offer – judar, romer och folken i östra Europa – själva var människor, medan människans offer är de andra arterna, djuren. En viktig konsekvens av det är att djur inte själva kan vittna om vad de drabbats av. De kan inte, i tal eller skrift, föra sin egen talan.

En skillnad mellan nazismen och djurförtrycket framstår som viktigare än andra. Motivet bakom förintelsen var att befria mänskligheten från vad nazisterna kallade ”det judiska problemet”. Detta var inte enbart en tysk eller ens europeisk angelägenhet. Om Nazi-Tyskland gått vinnande ur kriget och skaffat sig världsherravälde hade med största säkerhet judarna även i andra delar av världen dödats till dess att det inte funnits några judar kvar. Då först skulle, enligt den nazistiska världsbilden, judarnas strävan att behärska världen vara bruten, och en ny slags mänsklighet kunna uppstå. Förintelsen skulle vara avslutad.³³

Syftet bakom dödandet av djuren har inte, mer än undantagsvis, samma snudd på religiösa prägel, utan en betydligt mer pragmatisk. De ska ätas. Även om dödandet naturligtvis sker avsiktligt, är det inget påbud att förinta dem för att frälsa världen. Hur brutalt utnyttjandet än kan se ut och hur omfattande det än är, existerar ingen avsikt att fullkomligt utradera djuren från jordens yta. Något sådant skulle i själva verket motverka människans syfte: att ständigt, allteftersom djuren dödas, föda upp nya som ska dödas. Om dödandet av djuren är en förintelse, kan den till skillnad från den nazistiska, beskrivas som en ständigt pågående förintelse, ett ”evigt Treblinka” för att använda Isaac Bashevis Singers ord.

Gör en sådan skillnad i motiv jämförelsen mellan nazism och djurförtryck omöjlig? Haltar denna redan från början? Vi tror inte det. Skillnaden i motiv och slutgiltigt mål måste ses i relation till de djupgående överensstämmelser som nazismen och djurförtrycket uppvisar och som är denna boks huvudsakliga fokus. Det är mängden likheter och karaktären på dem – om de endast är ytliga eller mer grundläggande – som avgör om det finns skäl att tala om djurförtrycket som nazism.

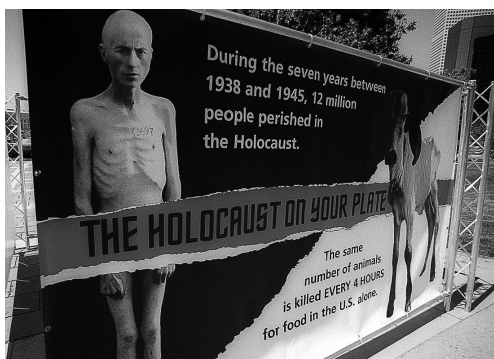
Förintelsen på din tallrik

Att jämföra ett förtryckande system med ett annat kan vara mycket problematiskt, inte minst ur offrens perspektiv.³⁴ Jämförelsen kan upplevas som respektlös eller rent av kränkande. Vi har redan nämnt en svårighet: om nazismens offer och deras lidande reduceras enbart till en retorisk figur, en bild, för att kasta ljus över andras lidande, kan detta ge känslan av att erfarenheten utnyttjas för en annan grupps räkning. Det ursprungliga övergreppet fortsätter, nu i en annan form.

Ett exempel på hur det unika i offrens erfarenhet relativiseras av jämförelser, återfinns i den amerikanska författaren Susan Sontags bok *Att se andras lidande*. Sontag skriver om Sarajevobor som på ett galleri fick se bilder av sitt eget lidande under 1990-talets Balkankrig, sida vid sida med foton från krigets Somalia. Samtidigt som de var angelägna om att det egna lidandet uppmärksammades, blev de störda över att den somaliska erfarenheten fanns med. För Sarajevoborna var saken klar, skriver hon: ”att placera deras lidande vid sidan av andra människors lidande var att jämföra dem (vilket helvete var det värsta?) och degradera Sarajevos martyrskap till bara ett exempel”.³⁵ En sådan relativisering döljer sig, enligt Sontag, i alla jämförelser som involverar lidande och riskerar således att väcka anstöt: ”Det är outhärdligt att få sina egna lidanden sammankopplade med någon annans.”³⁶

År 2002 sjösatte den amerikanska djurrättsorganisationen People for the Ethical Treatment of Animals (Peta) en omtalad utställning, *Förintelsen på din tallrik* (The Holocaust on your plate). Utställningen var enligt Peta inspirerad av Isaac Bashevis Singers ord ”mot djuren är alla människor nazister” och bestod av åtta stora paneler där fotografier från slakterier och djurfabriker visades sida vid sida med bilder av fasorna i de nazistiska koncentrationslägren. Organisationens ledare, Ingrid Newkirk, förklarade avsikten bakom kampanjen:

Förintelsen på din tallrik-kampanjen var utformad för att utmana föreställningar om att det skulle finnas en skarp gräns mellan olika slags systematisk förödmjukelse och exploatering. Logiken och metoderna som används i djurfabriker och slakterier liknar dem som använts i koncentrationsläger. Som vi ser det bygger båda systemen på en moralisk ekvation som säger att ”om vi kan göra något, så är det rätt att göra det” och på premisser om att andra kulturer eller

År 2002 sjösatte den amerikanska djurrättsorganisationen People for the Ethical Treatment of Animals (Peta) en omtalad utställning, *Förintelsen på din tallrik (The Holocaust on your plate)*. Foto: Peta.

andra arter är underlägsna oss och därmed står till vårt förfogande. Båda har sina egna mekanismer och syften, men båda resulterar i ett omätligt, onödigt lidande för de som är oskyldiga och oförmögna att försvara sig.³⁷

Utställningen visades i över hundra amerikanska och europeiska städer. Många, såväl judar som icke-judar, kände sig kränkta. En av världens ledande organisationer mot antisemitism, Anti-Defamation League, menade att Peta "trivialiserade mordet på sex miljoner judar". En styrelseledamot av USA:s statliga förintelsemuseum i Washington kallade utställningen "ytterst skamlös och föraktlig" och på ledarsidor användes ord som "moraliskt fiasko", "skandal", "upprörande, illvillig och fränstötande", och "förfärlig, motbjudande och ett svidande slag i ansiktet".³⁸

Sådana starka reaktioner berodde säkerligen just på att förintelsen användes blott och bart som ett exempel för att belysa en annan grupps lidande. Kanske förstärktes de av att kritikerna trodde att de som använde liknelsen tillhörde de icke drabbade, några som inte själva lidit av nazisternas illgärningar. (Det sista var inte riktigt sant. Matt Prescott, utställningens upphovsman och själv jude, förlorade släktingar i förintelsen.) En minst lika viktig förklaring är följande: *Förintelsen på din tallrik* upplevdes som så anstötlig för att det var djur som jämfördes med förintelsens offer. Eftersom djurs upplevelser betraktas som mindre viktiga än människans, "trivialiserade" utställningen det mänskliga lidandet. Eftersom djurs värde traditionellt ses som mycket lägre än människans – de är "bara djur" och "till för" människan – var den "ett moraliskt misslyckande". På så vis bottnade reaktionerna i just den syn på djur som ut-

ställningen ville ifrågasätta, nämligen, med Newkirks ord, ”att det skulle finnas en skarp gräns mellan olika slags systematisk förödmjukelse och exploatering”.

Förintelsen på din tallrik var en provokativ utställning. De stora, chockerande bilderna gav inte människor möjlighet att på allvar reflektera över dess budskap. Den starka känslomässiga reaktionen som omöjliggjorde vidare dialog, hade kunnat förutses.

Avsikten med denna bok är inte att provocera eller chockera. Det är istället att lägga överensstämmelserna mellan nazismen och djurförtrycket i öppen dager, och försöka förstå i vad mån Isaac Bashevis Singer hade rätt när han liknade människans behandling av djur vid nazism.³⁹

Bokens struktur

Djurens förintelse är indelad i nio delar. De fyra första belyser den nazistiska och den djurförtryckande ideologin med avseende på grundläggande antaganden och attityder. I del 1, ”Härskarna”, undersöker vi tanken att världen är en hierarki av härskare och undersåtar, att hårdhet är ett eftersträvansvärt ideal och att makt är rätt.

Ytterligare en för nazism och djurförtryck gemensam tanke är att medlemmar av den grupp som utnyttjas är i grunden annorlunda. Dessa anses sakna samma utvecklade förmåga till lidande som den högre stående gruppen. De sägs vara dumma, fula, ondskefulla och primitiva, medan de värdefulla är intelligenta, vackra, goda och civiliserade. I del 2, ”De är annorlunda”, lyfter vi fram dessa likheter mellan hur nazismen och djurförtrycket betraktar de med mindre värde.

Del 3, ”Utöva våld och vara god”, uppmärksammar en aspekt av de båda ideologierna som är av så central betydelse att den förtjänar en mer fristående behandling, nämligen att utövandet av systematiskt och omfattande våld är moraliskt oproblemiskt. Nazisterna konstruerade en dödandets etik, enligt vilken ett ”humant” och ”korrekt” dödande betraktades som acceptabelt. Samma idé genomsyrar djurförtrycket.

”Våldets praktik”, del 4, avslutar den ideologiska jämförelsen, men här koncentrerar vi oss på hur våldet utförs snarare än på vad företrädare för de respektive ideologierna säger; det går inte att skapa sig en fullständig bild av en ideologi utan att granska konsekvenserna av dess

idéer. Fokus ligger här främst på nazismens och djurförtryckets industriella dödande.

Del 5, 6 och 7 lyfter fram centrala svar på en och samma fråga. Hur kunde judeförintelsen komma till stånd? Förklaringarna är desamma som gör den pågående exploateringen av djuren möjlig: våldet normaliserar (del 5) och döljs (del 6). I del 7 tittar vi på ytterligare två faktorer: vinster för förtryckarna och anpassning till de rådande ideologierna.

Nazismen erövrade på ett närmast totalt sätt det tyska samhället. Vetenskapen, medicinen, skolan och kyrkan nazifierades så att inga frizoner existerade. Detsamma gäller djurförtrycket. I del 8, "Våldsideologin slår igenom", visar vi hur betydande samhällssektorer genomsyras av den förhärskande världsbilden.

Del 9, "Sammanlänkat våld", utreder en inflammerad fråga, nämligen hur nazism och djurrätt hänger ihop. Framstående samhällsdebattörer – i Sverige historikern Peter Englund och i Amerika psykologiprofessorn Steven Pinker – har hävdade att ledande nazister, med Hitler i spetsen, var vegetarianer och kämpade för djurs rättigheter. Föreställningen "nazisterna var djurvänner" är spridd, men finns det belägg för den? Vår utredning är, vad vi vet, den första som på allvar granskar frågan.

I del 9 ger vi också exempel på människor i Hitlers Tyskland som både var antinazister och djurrättsförespråkare, och som betraktade dessa ställningstaganden som sammanlänkade.

Slutligen vill vi visa att nazisterna på ett mycket konkret sätt använde sig av djurförtrycket som modell för att förtrycka och förinta människor. Till exempel hade de experiment på koncentrationslägerfångar som nazistiska forskare utförde föregåtts av identiska försök på djur. På så vis hade forskarna fått en psykologisk och praktisk förberedelse.

Del ett:
Härskarna

I

Herravälde

Den nazistiska ideologin gjorde gällande att tyskarna var ett herrefolk, lämpat att ta för sig och härska. ”Den bästa människotypen”, som Hitler uttryckte saken i *Mein Kampf*, skulle ”erövra denna jorden”.¹ De andra, sämre människotyperna, var ett råmaterial, en resurs utan egenvärde, som var till för tyskarna. Den här synen på rollfördelningen i världen gav SS-ledaren Heinrich Himmler uttryck för 1937 vid ett möte med höga SS-officerare. Han sa att Tyskland skulle ”antråda färden mot... världsherravälde”, kolonialisera andra länder och utrota lokalbefolkningen ”ned till sista mormor och sista barn”, för att låta germaniska bönder bosätta sig där. Ett sådant företag innebar att ”verkligen göra jorden till ett bättre ställe än den nu är, enligt ariska principer”, menade Himmler.² Det stora nazistiska erövringsprojektet sågs alltså inte som brutal imperialism, utan som ett förädlande av världen. Att germanerna härskade var en god ordning.

Livsutrymme för tyskarna

Ett centralt begrepp för den nazistiska härskarmentaliteten var livsrum, ”Lebensraum”. Tyskarna ansåg att de, i egenskap av ”övermänniskor”, hade självklar rätt till territorium att leva och expandera i. Kraven på livsutrymme fick näring av den hotfulla situation som nazisterna målade upp; utan större livsutrymme äventyrades det tyska folkets existens.³ Lösningen hette kolonier. Expansion österut skulle ”trygga rasens framtid”.

Det var logiskt att det var österut Hitler och nazisterna blickade. Här levde ”undermänniskorna”, de som var herrefolkets resurs. Att just dessa besatt så stora landområden, medan herrefolket trängdes inom Tysklands snäva gränser, var närmast ett hån. ”Det är absurt”, sa Hitler, ”att ett högtstående folk nått och jämnt kan livnära sig på ett knappt utrymme, medan den lågtstående ryska massan, som inte bidrar något till kulturen, har oändliga markarealer som hör till de bästa på jorden.”⁴

Idag är begreppet ”Lebensraum” förknippat med det nazistiska stor-

hetsvansinnet. Men för dåtidens tyskar stod ordet, med sin hoppfulla klang, för löftet om en trygg framtid, ett utrymme där livet kunde blomstra. Att talet om livsutrymme innebar motsatsen för andra folk – ett i hisnande fart krympande utrymme som slutade i ofrihet och förintelse – fick polacker, ryssar och andra slavisktalande erfara när Tyskland erövrade östra Europa.

Nazisterna härskar

Andra världskriget började med Tysklands angrepp på Polen den 1 september 1939. Under de första månaderna efter invasionen dödade tyskarna systematiskt den polska intelligentian, däribland lärare, präster, jurister och läkare. Resten av folket skulle bli trälar. Den 18 oktober 1939, tre veckor efter att Warszawa fallit, lät Hitler informera sina generaler om planen att låta Polen bli ett land av ”billiga slavar”.⁵

Konsekvenserna var många. Utbildning var en bortkastad lyx på människor födda till trældom. Skolgången ämnade nazisterna reducera till fyra år. Eleverna skulle lära sig att ”det är ett gudomligt bud att vara lydig mot tyskarna och att vara ärlig, flitig och duktig”, men att kunna läsa och skriva var inte nödvändigt för polacker och andra ”östfolk”. Det räckte om invånarna lärde sig att plita ner sitt namn och räkna till femhundra.⁶

De nazistiska avsikterna genomfördes. Polen och dess invånare behandlades som hade tyskarna öppnat locket till en jättelik kakburk. Allt fanns till för erövrarna, och det var bara att ta för sig. Landet dränerades på pengar, naturtillgångar och arbetskraft.⁷ Polska skogar höggs ner, brytningen av mineraler intensifierades, kyrkor och museer tömdes på sin konst. Slaveriet var snart ett faktum. Arbetsdugliga män fraktades till Tyskland. Sommaren 1940 arbetade 700 000 polacker i Tyskland, året därpå tillkom ytterligare 300 000.⁸

När Polen invaderades hade den systematiska förintelsen av judarna inte börjat, men idén att de utgjorde ett hot mot det tyska folket var etablerad sedan länge. De polska judarna, som i egenskap av polacker och judar var dubbelt fördömda, förlorade sina bostäder, restauranger och affärer till tyska kolonistörer. Dessa kunde förvärva dem genom att gå in över tröskeln och förkunna: ”Stick, det här är min butik nu!”⁹

Inte bara polackerna var av naturen bestämda för slaveri. Enligt nazisterna var detta alla östmänniskors öde. ”Man måste alltid utgå ifrån att de här folkens främsta uppgift var att tjäna vårt näringsliv”, menade Hitler i ett uttalande som i all sin cynism ändå inte ger en rättvisande bild av den nazistiska attityden. Slavandet för herrarna var inte de ockuperades främsta, utan *enda* uppgift. Andra uttalanden av Hitler rimmar bättre med den verkliga hänsynslösheten. Under ett besök vid fronten i Sovjet 1943 såg Hitler ryssar som utförde vägbyggnadsarbeten under övervakning av tyska uppsyningsmän. Hitler utbrast hätskt: ”Precis det här är slaver gjorda för, dessa robotar! Annars vore de inte värda att leva under solen!”¹⁰

I juni 1941 invaderade Hitlers armé Sovjetunionen. Precis som i Polen avsåg nazisterna att förintä eller förslava befolkningen.¹¹ I ett första steg skulle landet göras till en koloni för råvaror och arbetskraft.¹² När kriget väl var slut skulle mängder av östmänniskor dödas i ett gigantiskt förintelseprojekt: arbetas till döds i stora vägbyggen, svälta ihjäl eller gå under i dödsmarscher österut över Uralbergen.¹³ På så vis ämnade man decimera befolkningen och bereda platsen för ariska bosättare. Samhällsplanerare i olika officiella organ räknade på storleken av vad de kallade ”uttunningen”.¹⁴ År 1941 planerade SS-tjänstemän att 31 miljoner slaver skulle elimineras över en tjugofemårsperiod.¹⁵ Den sista versionen av den så kallade generalbosättningsplan öst, från 1942, är betecknande för de nazistiska ambitionerna: 50 miljoner slaver skulle fördrivas i riktning mot Sibirien.¹⁶

Behandlingen av ryska krigsfångar är ett uttryck för samma mentalitet. Den tyska militärledningen visste att man skulle ta stora antal ryska fångar. Trots det gjordes inga förberedelser för deras överlevnad; att fångarna skulle svälta ihjäl var en del av kalkylen. Om ryska krigsfångar, som vandrade i veckolånga marscher, skriver kommandanten för Auschwitz, Rudolf Höss: ”Under tiden fick de knappast någon förplägnad, under marschpauserna fördes de helt enkelt till närmaste åker där de fick ’beta’ som djur, allt som gick att äta.”¹⁷ Tre miljoner ryska krigsfångar svalt ihjäl i tysk fångenskap. Professor Sönke Neizel, tysk historiker specialiserad på andra världskriget, konstaterar: ”I de flesta fall måste vi tala om mord på fångar.”¹⁸

Ingen vet med säkerhet hur många människor som dog i Sovjetunionen under andra världskriget. De flesta uppskattningar brukar landa runt 20 miljoner. I Vitrysslands territorium dödades var fjärde person. Siffran är ett uttryck för vad tyskarna ansåg sig själva, i kraft av herrefolk och härskare, vara berättigade att göra med undermänniskorna.

Människorna härskar

Idén om en germansk härskarras gick under när Tredje riket kapitulerade i maj 1945. Men att världen består av härskare och slavar är en föreställning som i högsta grad lever vidare. I ord och handling visar människan att hon anser sig vara en härskarart, för vilken de andra arterna är råmaterial, en resurs. På samma sätt som undermänniskorna var till för nazisterna, är djuren till för människan. Djurens värde är reducerat till den nytta människan har av dem.

Lantbrukarnas riksförbund kan sägas sammanfatta tanken. Om kor, hönor, grisar och får skriver organisationen att de ”är djur som gör nytta på så vis att vi får något av dem – mjölk, ägg, kött eller ull”.¹⁹ Utan denna ”nytta” för människan har djuren inget existensberättigande. Benämningar som köttdjur, mjölkkor och slaktkycklingar anger vad djuren är till för.

Vissa uttrycker inställningen att djur inte är värda något i sig lika rakt som Hitler, när han om de slaviska folken sa att de inte var värda att leva om de inte var användbara för tyskarna. På bloggar och diskussions-trådar på nätet kan man läsa sådant som: ”Djur är skapade för att tillgodose människans behov” och ”djuren finns till för människans nytta och nöje”. Formuleringar av detta slag förekommer också i offentligheten, bland opinionsbildare och journalister. Lennart Håkansson, tidigare chefredaktör för Norrländska Socialdemokraten och idag programledare på Sveriges Radio Norrbotten, skriver att kor, får och grisar föds upp för att vi ska äta dem. ”Det är meningen med deras liv, och de dör en meningsfull död.”²⁰

I en del sammanhang är språkbruket försiktigare. Termer som ”härskar”, ”herrefolk”, ”förinta” och ”lägga under sig” används inte. Istället har uttryck som låter bättre, och som inte för tankarna till andra förtryck, till exempel nazismen, etablerats. Gustav Fridolin, Miljöpartiets språkrör, utbildningsminister och jägare, beskriver jakten som ”ett gemensamt

förvaltande av en gemensam resurs”.²¹ Mats-Eric Nilsson, journalist med inriktning på livsmedel och matkvalitet, menar också han att fritt levande varelser ska betraktas som något vi kan plocka för oss av, en ”tillgång”: ”vildsvinsstammen borde på allvar börja betraktas som en gastronomisk tillgång”.²² Bakom Fridolins och Nilssons förskönande sätt att tala döljer sig dock samma härskarmentalitet som nazisterna utan omsvep gav uttryck för. Människan kan fritt ta för sig av de andra.

Skaffertanken är än tydligare när havet kommer på tal. Här har bilden blivit en del av retoriken. Som EU-parlamentariker har Jens Nilsson (S) arbetat för att EU:s medlemsländer ”återskapar fiskbestånden” så att de når ”hållbara nivåer”. ”Om vi inte låter fisken leva och växa så kommer vi snart vara utan den. Havet ska kunna vara skafferi även för framtida generationer.”²³

Tyska tjänstemän talade om att ”tunna ut” befolkningen i öst. Man beräknade, på nazipolitikernas uppdrag, hur många slaver som skulle få leva och hur många som skulle dö. På samma sätt kan jägare och politiker idag tala om att, genom jakt, ”pressa ner” och ”tunna ut” ”älgstammen”, ”vargstammen” eller ”lodjursstammen”.²⁴ På länsstyrelser och statliga verk som Naturvårdsverket räknar tjänstemän på hur många djur av ett visst slag som ska få existera. Av vargar ska det till exempel finnas minst 270 stycken. Överstigs detta antal kan länsstyrelserna ge jägarna klartecken att döda överskottet. Rovdjurscentret De 5 stora besvarar på sin hemsida frågan ”Hur många, eller hur få, kommer de stora rovdjuren att vara i Sverige i framtiden?” på följande sätt: ”Precis så många, och av de arter som vi människor bestämmer.” Frågan ”Var någonstans kommer de att få finnas?” får ett liknande svar: ”Där vi människor kommer att tillåta dem att vara.”²⁵ Självklart kan riksdagen fatta beslut om utrotning. Människan, liksom nazisterna, härskar oinskränkt över liv och död.

Varför inte ta för sig av det som givits oss? Många, inte bara Gustaf Fridolin, finner det otänkbart, kanske rent av dumt, att avstå från att döda djuren i skog och hav. Djuren är ju till för oss, ”en gemensam resurs”. Denna känsla av självklarhet är i sig ett uttryck för hur djupt rotad härskarmentaliteten är. Rollfördelningen i världen är given: människan är världens självklara centrum för vars skull de andra finns till. Djurens ”mening”, deras livsberättigande, är att vara vårt skafferi.

Förinta de djur som står i vägen

Nazisterna lät förinta dem som de ansåg stå i vägen eller utgöra ett hot. Den polska intelligention var ett exempel. Utan den, tänkte nazisterna, kunde befolkningen lättare förslavas. Alltså dödade ockupanterna de med förtroendeposter och hög utbildning.

Om enskilda djur eller djurarter anses stå i vägen för människan är lösningen självklar. Hindret elimineras. Den organisation som företräder Sveriges jordbruksarrendatorer anser att vildsvinen orsakar för stora ekonomiska skador. ”Vi kan inte ha en stam med vildsvin som gör att vi inte kan få fram grovfoder till våra djur”, säger ordföranden Lennart Johansson. På frågan vad Sverige ska göra med vildsvinen, svarar han: ”Vi ska utrota dom.”²⁶

Många människor propagerar öppet för att utrota vargarna. I en skrivelse som skickats till regeringen ställer företrädare för de elva länen där vargar lever åtta krav. Ett av dem: Utrota den frilevande vargen i Sverige helt och hållet. Jägarnas riksförbund håller med. Vargar ska bara få finnas i djurparker. Ordförande Björn Hörberg menar att det inte finns något positivt med arten: ”Inte ur min synpunkt sett, som djurägare, lantbrukare och jägare, absolut inte.”²⁷ En förklaring till utrotningsskravet finner man i Svenska jägareförbundets bok *Jägarskolan*. Författarna skriver här att rovdjuren kan ”behöva begränsas” eftersom de ”livnär sig på de *för oss* värdefulla vildarterna” (vår kursivering).²⁸

I Stockholms skärgård ägnar sig sportfiskare åt att sticka hål genom skarvägg – det kallas ”prickning” – för att döda skarvar. Enligt sportfiskarna skadar fåglarna ”fiskbeståndet”. De är särskilt ett ”hot mot gädda och abborre”.²⁹ En äldre man gav uttryck för inställningen till skarvarna när en mellanskarv flög förbi vid Kalmarsund: ”De där jävlarna, de borde skjutas. De tar ju all ål!”³⁰

Till de arter som måste äta fiskar för att överleva hör, förutom skarvar, sälarna. Även dessa djur betraktas som människans rivaler. ”Alla som sett en kustfiskares nät efter sälbesök förstår deras krav på skyddsjakt”, som centerpolitikern Lena Ek, tidigare miljöminister, formulerat saken.³¹ Ek, som själv är engagerad jägare, uttryckte sig mindre brutalt än mannen vid Kalmarsund. Innebörden är dock densamma: vissa fritt levande djur saboterar för människor och bör därför dödas.

Krav på utrotning av djur backas upp, som vi sett av citaten, med hänvisning till omsorg om andra djur. ”De tar all ål”, de förstör för ”våra djur”, de ”hotar gäddan” är typiska formuleringar. Kanske kan man få för sig att det rör sig om omsorg om andra, utsatta djur. Så är inte fallet. Anledningen till att vildsvinen ska utrotas är inte omsorg om korna, ”våra djur”. Sanningen är att utrotningen ska hjälpa människan att lättare utnyttja korna. Skarvungarna dödas för att sportfiskarna vill döda gäddorna på egen hand. Ålarna vill sport- och yrkesfiskarna, trots att de klarar sig utmärkt utan, ha själva.

Lebensraum för människan

Begreppet ”Lebensraum” var uttryck för den nazistiska härskarmentaliteten. Inget fick lägga några hinder i vägen för den tyska expansionen och rätten att ta för sig. Denna mentalitet karaktäriserar också människans sätt att ta jorden i anspråk. Den ”germanisering” av östern som nazisterna talade om motsvaras av en ”människofiering” av inte bara vissa regioner, utan av världen som helhet.

Människans krav på livsutrymme har haft allvarliga konsekvenser för andra djurindivider och djurarter. Jakt och mänsklig expansion har tvingat tillbaka många djur så långt att de inte längre har någonstans att ta vägen. I den västafrikanska regnskogen levde en gång mer än en miljon schimpanser, idag är stammen reducerad med 80 procent. På Borneo har antalet orangutanger halverats på kort tid, och mycket tyder på att de vilda orangutangerna kan komma att vara i princip utdöda om tio år. Elefanter, gorillor, grizzlybjörnar, vargar, lodjur, flodhästar, noshörningar, pandor och tigrar delar orangutangernas hopplösa situation – tillsammans med 16 000 andra rödlistade djurarter som inom kort troligtvis kommer att vara utrotade från jordens yta på grund av människan. Enligt en miljörapport från 2015 har hälften av allt liv i världshaven försvunnit sedan 1970-talet.³²

Avverkningen av regnskog är tillsammans med den högteknologiska utfiskningen av haven de mest alarmerande exemplen på hur Homo sapiens betraktar natur och djur som resurser, värdefulla endast i den mån de kan bidra till att uppfylla mänskliga, ofta kortsiktiga och triviala, mål. För 80 år sedan täcktes 14 procent av jordens yta av regnskog,

idag är det 6. Varje år avverkas en yta motsvarande en tredjedel av Sverige, och med den försvinner många djur: 50 procent av alla världens djurarter har regnskogen som sitt hem.³³

Denna mentalitet kan iakttas lika mycket i Sverige som i Amazonas. När ett vattendrag torrläggs eller en skog huggs ner – för att ge plats åt ett köpcentrum eller ett villaområde – frågar få vad som sker med djuren som lever där. Lika lite som nazisterna bad om lov när de körde bort judarna från lägenheter, villor och affärer, lika lite anser sig människan behöva sätta sig in i abborrnarnas, gröngölingarnas och hararnas situation innan deras liv ödeläggs.

I nationalparker och naturreservat är rätten att exploatera marken vanligtvis förbjuden. Man får inte anlägga vägar, bostadsområden, grustäkter eller stenbrott. Det är förstås bra ur djurens perspektiv. I de flesta nationalparker är jakt förbjuden; till undantagen hör Björnlandet i Lappland och Färnebofjärden, på gränsen mellan Uppland och Gästrikland, där älgjakt är tillåten. I naturreservat varierar det mer. I många får jägarna jaga som i alla andra skogar, utan särskilda restriktioner. Fyllerydsskogen vid Växjö är ett exempel. Ett annat naturreservat är den unika fågelsjön Tåkern i Östergötland. Där skjuts varje år hundratals fåglar, bland annat grågäss, kanadagäss, gräsänder, bläsänder, krickor, knipor och viggas. Varken nationalparkerna eller naturreservaten är fristäder för andra arter. Men den viktiga poängen är att dessa öar med beskuren rätt att ödelägga djurens hem i sig är ett uttryck för Homo sapiens livsrumsideologi. Av Sveriges yta är 1,6 procent nationalparker, 9 procent naturreservat. I konceptet nationalparker och naturreservat ligger att dessa zoner är undantag. Utanför dem är vi fria att göra mer eller mindre vad vi vill. Där gäller det normala: erövring och exploatering. Att för den egna artens syften muta in fält, ängar och vattendrag ser människor i regel inte som rå cynism utan – likt Himmler – som en självklar och god ordning.

Den här processen att bemäktiga sig planeten förstods tidigare i västerlandet med hjälp av teologiska termer. På Bibelns första sidor uppmanar Gud människorna: "Lägg jorden under er!" Sådana påbud kan fortfarande spela en roll, men i dag sker mänsklig expansion oftare i utvecklingens, tillväxtens och moderniseringens namn. Här döljs, mer

eller mindre uttryckligen, ett hot. Precis som nazisterna målade upp en falsk konflikt – ”vår existens är hotad om vårt livsutrymme inte ökar” – drabbas ”utvecklingen” eller ”tillväxten” om människans expansion inte får fortsätta.

Djur som fabriker

Vi nämnde tidigare att Adolf Hitler talade om undermänniskorna som ”robotar”, som inte ”var värda att leva under solen” om de inte slavade. Någon tillfällighet var inte ordvalet. När en annan individ betraktas som resurs börjar en process vars slutpunkt innebär att individen helt och hållet suddas ut och ses som ett ting, en maskin, en ”robot”.

Inom de branscher som lever på att förslava och döda djur, talar och behandlar man djuren som vore de robotar, maskiner eller fabriker.³⁴ Det svenska kläckeriföretaget Gimranäs beskriver på sin hemsida den ”produkt” de säljer. Hönorna är ”foderomvandlare” som ska ge maximal ekonomisk avkastning: ”Lohmann LSL Classic är resultatet av ett mer än trettioårigt genetiskt utvecklingsarbete. En värphöna som motsvarar dagens höga krav och som på ett optimalt sätt kombinerar alla ekonomiskt väsentliga egenskaper: god livskraft, hög produktivitet, stor motståndskraft, rätt äggvikt, god inre äggkvalitet, starka skal, lagom kroppsvikt, fördelaktig foderomvandling och ett lugnt temperament.”³⁵ (”Fördelaktig foderomvandling” innebär att hönan inte äter mer än nödvändigt för att producera ägg.) Kycklingbranschen talar om sin ”produkt” på samma sätt: ”Kycklingen är enastående på att omvandla foder till kött.”³⁶ Ett grisavelsföretag i Hörby, Skåne, förklarar på sin hemsida: ”Alla egenskaper är omsorgsfullt sammansatta i ett väl designat avelsmål som lett fram till en Hampshire med hög tillväxthastighet, god foderomvandlingsförmåga och mycket god köttkvalitet.”³⁷

Hönorna, kycklingarna och grisarna är delar av industriellt drivna fabriker. På Bo gård strax utanför Kalmar lever 80 000 kycklingar i betonghangarer som kallas stallar. Kläckning, utfodring, ihopsamling, slakt – allt är mekaniserat och tempot högt. ”Guldfågeln är en industri och det står vi för”, säger vd:n Jimmy Samuelsson till två besökande journalister.³⁸ Torben Poulsen, ordförande för organisationen Danske Svineproducenter, säger om sin grisanläggning: ”Det är en fabrik vi har.”³⁹

Men djuren lever inte bara i fabriker. De *är* fabriker. Genom långtgående avel har djurens kroppar förvandlats till fabriker för matproduktion. Produktionen pågår oavbrutet och sliter hårt på individen ända in i döden. Kycklingar har avlats för att gå upp i vikt extremt snabbt, men ben och leder hinner inte utvecklas i samma takt. Forskare vid Lantbruksuniversitetet har konstaterat att av de kycklingar som föds upp i Sverige varje år drabbas över elva miljoner av smärta i sina skeva leder, detta långt innan de nått vuxen ålder. Benproblemen gör att de har svårt att gå.⁴⁰ Också kalkoner har avlats för kraftig storleksökning, med följd att de inte längre kan utföra sina naturliga beteenden, som att flyga, putsa eller para sig. Lika lite som kycklingarna kan de röra sig normalt. ”De är så tunga. Benen går lätt av, som glas”, förklarar en uppfödare i skånska Löderup. Kalkoner som inte slaktas vid 20 veckor, då de väger 17 kilo, 10 kilo mer än i frihet, dör i förtid. ”Hjärtat orkar inte. Det är en massa kött som de måste bära”, säger uppfödaren.⁴¹

Precis som en robot eller maskin har djurens kroppar reducerats till en enda funktion: produktion av ägg eller ökning av köttvikt. Allt som motverkar denna enda funktion, till exempel naturlig aktivitet, undanhålls djuren. Vad djuren upplever är oväsentligt eftersom det inte påverkar produktionen. På så vis har djuren gjorts till ofrivilliga robotar, ödesbestämda tvångsarbetare. Produktionen har stämplat in i djurens gener. Härskarnas krav på livsutrymme sträcker sig ända in i slavarnas biologiska funktioner. Nazisterna hade inte tvekat att göra på samma sätt, om de kunnat.⁴²

Olönsamma människor dödas

Nazisterna dödade de människor som utgjorde ett hinder för dem. De dödade också alla som inte längre var lönsamma, det vill säga inte klarade av att arbeta. Insikten om vad den nazistiska härskarmentaliteten innebar, spelade roll för de judar som i Warszawagettot 1943 gjorde uppror mot den tyska ockupationsmakten. I en deklaration avsedd att motivera gettoinvånarna i Warszawa till väpnat motstånd, skrev den judiska kamporganisationen ZOB:

Vi har mottagit rapporter från här och där om att judar mördas i Generalguvernementet [det naziöckerade Polen], Tyskland och andra öckerade

länder. Under tiden som vi har hört om dessa hemska saker, har vi väntat på att vår tid ska komma – vilken dag eller ögonblick som helst. Idag måste vi förstå att de hitleristiska mördarna har låtit oss leva enbart för att utnyttja vår arbetskraft till sista droppen blod och svett, till vårt sista andetag. Vi är slavar och när slavar inte längre ger vinst så dödas de.⁴³

Ett av de tydligaste uttrycken för denna extrema form av exploatering kan studeras i Auschwitz, som var både förintelseläger och arbetsläger. Efter att tågtransporterna fullastade med människor kommit fram till perrongen och dörrarna öppnats, granskades de ankommande av läkare som avgjorde om de var arbetsföra. Urvalsprocessen kallades ”selektionen”. Vid selektionen togs inga andra hänsyn än huruvida någon kunde arbeta eller inte. Den innebar slutet för de familjer som fortfarande var samlade. Barn skildes från föräldrar, hustrur från män, bröder från systrar.

De användbara, unga och starka kvinnor och män, valdes ut till arbete i något av de mer än fyrtio satellitlägren. De som bedömdes som oanvändbara, många kvinnor, barn, handikappade, svaga, sjuka och gamla, fördes direkt till gaskamrarna. I ett fotoalbum från Auschwitz – ett unikt dokument eftersom det existerar ytterst få bilder från förintelselägren – skildras vad som utspelade sig på perrongen i maj eller juni 1944.⁴⁴ Ingen vet exakt varför eller av vem bilderna togs, men de har försetts med rubriker av den okände sammanställaren. Över fotografiet av en grupp kvinnor och barn står det: ”Nicht mehr einsatzfähige Frauen u. Kinder” – ”Ej längre användbara kvinnor och barn”. Och över en annan bild: ”Ännu användbara kvinnor”. Ordet ”ännu” är talande för vad som väntade efter ett par månaders slavarbete.

Selektionen vid ankomsten var i själva verket endast den första i en lång rad gallringar av icke användbara. Livsavgörande domar var en del av vardagen för dem som vid perrongen undslapp gaskammaren. Auschwitzöverlevaren Ferenc Göndör berättar: ”Varje morgon och kväll vid appellen var det selektion, utmönstring av de svaga och sjuka. SS-officern gick längs ledet och letade efter de svagaste. När han kom till någon som såg riktigt dålig ut fick denne kliva ur ledet. Officern slet av honom jackan och synade den magra kroppen.” Den utmönstrade sändes iväg att dödas.⁴⁵

I koncentrationsläger var utbrott av epidemier vanliga. Det var ur lägerledningens perspektiv ett bekymmer. Inte för att de värnade om fångarnas hälsa; planen i många läger var att fångarna skulle arbetas till döds. Men de nazistiska herrarna ville inte att arbetskraften dog i förtid, innan den hunnit exploateras maximalt. Sjukdom gjorde nazisternas offer, i ett slag, icke användbara.⁴⁶ Vidare riskerade SS-vakterna att bli smittade om farsoter härjade bland fångarna.

Epidemierna var en följd av svält, undermåliga sanitära förhållanden och det som framför allt ligger bakom epidemier inom animalieindustrin: alltför många individer på alltför liten yta. Lösningen hette utrotning. I getton och koncentrationsläger valde nazisterna regelmässigt att genomföra jättelika utrotningsaktioner om en epidemisk sjukdom, som tyfus, upptäcktes. Blotta misstanken kunde räcka för att bränna ner judiska gettosjukhus, med patienter och personal inlåsta. Ett exempel från Auschwitz: Den 23 mars 1943 anlände 1 700 polska romer. Ledningen för lägret fruktade ett utbrott av tyfus, och alla romerna skickades till gaskammaren. På sommaren 1944 beslutade ledningen att definitivt förintta det så kallade zigenarlägret. Natten mellan den andra och tredje augusti gasades 3 000 människor ihjäl. Den omedelbara anledningen var upprepade utbrott av tyfus och andra epidemier.

Olönsamma djur dödas

Lägerfångar i förintelseindustrin fick behålla livet i den mån de var användbara. Detsamma gäller djur i livsmedelsindustrin. En svensk "mjölkko" får sin första kalv när hon är drygt två år gammal och efter ytterligare två och ett halvt år som mjölkproducent är hon förbrukad. De flesta körs till slakt vid fem års ålder. En fritt levande ko kan bli åtminstone 25 år (det finns rapporter om kor som blivit så gamla som 35 till 40 år).

I teorin skulle en höna kunna lägga ägg i flera år, men efter ett och ett halvt år tar äggproducenterna livet av hönorna eftersom produktionen minskat. Det är lönsammare att köpa in nya hönor.⁴⁷ Den judiska motståndorganisationen ZOB:s ord, "Vi är slavar och när slavar inte längre ger vinst så dödas de", är lika tillämpbara på djuren inom animalieindustrin som på judarna i Warszawas getto.

Djur utsätts för många situationer som liknar selektionerna i Ausch-

witz. De som är "icke användbara" dödas, andra får leva ytterligare en tid. Ta exempelvis kycklingar. Hälften av alla kycklingar som kläcks inom äggindustrin är tuppar. Eftersom de inte lägger ägg är de från födseln olönsamma. På kläckerierna, som Gimranäs utanför Herrljunga, går selektionen till på följande sätt. Vid ett löpande band könsbestämmer specialutbildade sorterare 900 djur i timmen genom att klämma runt kloaken.⁴⁸ Hanarna kasseras omedelbart. De gasas ihjäl. Ungefär 15 000 nykläckta kycklingar dödas på detta sätt varje arbetsdag i Sverige. De ännu användbara, honorna, läggs på ett transportband som leder till fraktlådor för leverans ut till värphönsuppfödare.⁴⁹ Vid 15 veckors ålder skickas de vidare till äggproducenterna och de som hamnar hos burhönseriägare spärras in i burar för att lägga ägg.

Samma urgallringsprincip gäller också en del kalvar. Hälften av de kalvar som föds i mjölkindustrin är av hankön, och trenden är att allt fler av dem dödas direkt vid födseln eftersom de inte producerar någon mjölk och inte är tillräckligt lönsamma för att födas upp till kött.⁵⁰

Alla djur som utnyttjas i produktion genomgår upprepade gallringar, i likhet med de upprepade selektioner som Ferenc Göndör vittnar om från Auschwitz. Hönor som blivit för svaga eller sjuka för att producera ägg plockas ut ur burarna, kastas i en hink och dödas.⁵¹ Kycklingar likaså; på kycklinganläggningar går personalen dagligen runt med en hink, och slänger i de kycklingar som inte rör sig snabbt nog. Dessa är sannolikt sjuka. En av Sveriges största kycklinguppfödare, Per Lindahl, säger: "Man vrider huvudet av dem. Upp till en veckas ålder är de så små. När de blir större, ska man helst bedöva dem lite innan man avlivar dem. Man ska knacka dem i skallen med en liten träbit, eller slå dem i golvet."⁵² Lindahl fortsätter: "Det är en viktig del i det dagliga jobbet att plocka bort de som är sjuka eller döda."⁵³

Precis som misstanke om sjukdom gjorde gettoinvånare och koncentrationslägerfångar "icke användbara", förlorar djur allt värde om smittsamma sjukdomar bryter ut. Djurindustrin agerar på samma sätt som nazisterna. Man utrotar. Detta sker oftast ur synhåll för gemene man, utom vid sällsynta tillfällen då omfattningen plötsligt kan uppenbaras. År 2001 upptäcktes mul- och klövsjuka i England. Landets gränser säkrades, och åtgärder vidtogs. Snart kunde omvärlden på teve

bevittna hur hundratusentals grisar, kor, får och deras nyfödda lamm, fördes ut ur stallarna, sköts och kastades på berg av brinnande kroppar. Schaktmaskiner grävde djupa massgravar. Vettskrämda djur klättrade på varandra för att undkomma och de som flydde jagades av skyttar. Många levde länge efter att de skjutits; kameror zoomade in deras blinkande och uppspärrade ögon i de brinnande högarna. Smittan nådde övriga Europa och samma scener upprepades där. När allt var över hade tio miljoner djur förintats under en enda jättelik aktion.

Man skulle kunna tro att en sådan lösning valdes för att förhindra en än värre katastrof. Så var inte fallet. Människor drabbas inte av mul- och klövsjuka, och den leder sällan till döden för ett infekterat djur. Det finns fungerande vaccin mot sjukdomen, och med rätt veterinärmedicinsk vård går den också att bota efter det att den brutit ut. Men vaccinet tas inte i bruk. Ifall det används kan nämligen inte EU, juridiskt sett, hävda att sjukdomen inte existerar inom unionens gränser. Det skulle få till följd att EU inte kan exportera djur. Djuren förintades därför att de inte längre var lönsamma. Det spelade ingen roll att majoriteten var helt friska. Blotta misstanken att de kunde vara smittade gjorde dem "icke längre användbara".

Vanligast är förintelseaktioner av det här slaget inom den industri som föder upp fåglar för kött- och äggproduktion, helt enkelt för att individerna har så lågt ekonomiskt värde. Men de utspelar sig inte framför tevekamerorna. I juni 2014 dödades 24 000 hönor på en gård utanför Norrköping för att förhindra spridningen av Newcastlejuka.⁵⁴ Salmonella är en annan smitta som, om den upptäcks hos en eller ett antal fåglar, medför samma åtgärd: alla dödas.⁵⁵ "Är en kyckling infekterad så ryker hela besättningen", förklarar en uppfödare i Skåne.⁵⁶ År 2011 avlivades 21 000 kycklingar på en gård i Knäred i sydöstra Halland.⁵⁷

Epidemier är ur industrins perspektiv ett allvarligt bekymmer, men inte för att man värnar om djurens hälsa, utan för att sjuka djurs produktion sjunker och de blir olönsamma. Ibland – det gäller salmonella, men inte Newcastlejuka – riskerar dock människor att bli smittade av de farsoter som härjar i anläggningarna, i synnerhet när de äter de sjuka djuren. Om det finns en misstanke att människans hälsa är hotad kan förintelseaktionerna ta sig stora proportioner. För att stävja fågelinflu-

ensa har hundratals miljoner kycklingar, hönor och ankor utrotats världen över. Bara i Thailand slaktades år 2004 nio miljoner kycklingar.⁵⁸

De utnyttjade ska själva bekosta förtrycket

Nazisterna ville inte förlora några pengar på att härska över andra. Härskandet skulle, liksom judeförintelsen, i den mån detta var möjligt, bära sina egna kostnader. Men att ockupera andra länder är inte gratis. De egna soldaterna måste till exempel få mat. Nazisterna löste det på ett enkelt sätt, karaktäristiskt för härskarmentaliteten. De drabbade fick betala. Den tyske finansministern drev in ett så kallat försvarsbidrag från det ockuperade Polen, ”bidrag från generalguvernementet för dess militära försvar”. Miljarder złoty tvingades av polackerna för att täcka den tyska arméns ”behov av livsmedel och andra varor”. Resultatet för lokalbefolkningen blev akut brist på livsförnödenheter.⁵⁹

Också att förintä är förenat med utgifter. En kostnad för nazisterna var de specialchartrade tågen från Deutsche Reichsbahn, den tyska statliga järnvägen, som transporterade miljoner människor kors och tvärs i Europa, från de ockuperade länderna till getton, avrättningsplatser och koncentrations- och förintelseläger. Under förespegling att de skulle arbeta i öst, tvingades ofta människorna att själva stå för biljetten. Cynismen är förstummande – judarna fick betala för att dödas – men har sin egen logik; människorna var berövade allt värde, bortsett från det ekonomiska. Så länge de hade något sådant värde kvar, pengar eller en fungerande kropp, kunde de utnyttjas. När också detta värde var förbrukat, dödades de.

En del djur som människan dödar kan inte fås att betala. Jakten på vargar, skarvar och vildsvin måste människan bekosta helt med egna medel. Men inom animalieindustrin är tanken att alla djur ska bära kostnaden för sin egen förintelse. Agronomer och specialiserade ekonomer räknar ut, ner till minsta krona, vad varje djur måste producera för att, enligt veterinärmedicinsk terminologi, ”tjäna in sin uppfödningkostnad”. En mjölkko, till exempel, måste producera flera ton mjölk för att tjäna in kostnader för foder, byggnader och veterinärvård.⁶⁰ När hon är ”uttjänt” dödas hon. Logiken är densamma som inom nazismen. Offren är berövade allt värde, förutom det ekonomiska.

Slavarnas överlevnad kunde vara lönsam

Ansvariga för koncentrationslägrens extrema form av exploatering var inte enbart SS, som drev lägren, utan också tyska affärsmän. Många såg slaveriet som ren och skär affärsmöjlighet. Ett av de företag som samarbetade med ledningen för Auschwitz var kemi- och läkemedelskoncernen IG Farben, som förlade en gummifabrik i anslutning till lägret.⁶¹ Fem av företagets befattningshavare gjorde en inspektionsrunda i fabriken. Ordväxlingen visar hur långt gången exploateringen var. En av direktörerna sa: "Det där judiska svinet skulle kunna arbeta lite snabbare." En av de andra direktörerna svarade: "Om de inte arbetar, så låt dem dö i gaskammaren."⁶²

När företagsekonomiska principer råder oinskränkt och slavarna har värde enbart som arbetskraft kan det vara förnuftigt att göra som IG Farben: döda den som inte arbetar tillräckligt bra. Men det kan också vara förnuftigt att sörja för slavarna i syfte att suga ut mer arbete ur dem. Det visste Oswald Pohl. Som chef för SS ekonomi- och förvaltningsstyrelse var Pohl ansvarig för koncentrationslägrens finanser, administration och logistik. I denna befattning verkade han för bättre mat, kläder och hygien för fångarna. Pohl gjorde inte detta av humanitära skäl, konstaterade Auschwitzkommendanten Rudolf Höss. "Alla dessa förbättringar åsyftade att hålla fångarna i tillräckligt god kondition för att de om möjligt skulle kunna utföra de arbetsprestationer som krävdes av dem!"⁶³ Också ledarna för IG Farben förstod att en träl behöver näring för att jobba effektivt. Arbetarna fick, i förhållande till de övriga Auschwitzfångarna, en extra ranson soppa för att de skulle kunna upprätthålla produktionstakten.⁶⁴

I synnerhet om förrådet av slavar var begränsat, kunde fångarna i koncentrationslägren hållas vid liv längre. I den polska staden Starachowice fanns en fabrik som producerade ammunition till tyska militären. SS drev något som påminde om en uthyrningsfirma. Judarna hyrdes ut till de tyska företagsledarna som betalade SS per jude och per arbetsdag. En svårighet för cheferna var att den dåliga hygien i lägret gjorde att fångarna lätt drabbades av tyfus. (Sjukdomen ger ett par veckors extremt hög feber. Den som överlever måste vila ytterligare två till tre veckor.) Resultatet var flera veckors frånvaro från arbetet, men så länge

judarna var vid liv – så löd avtalet – måste företaget betala hyresavgiften. Döda kostade de däremot inget. Följaktligen lät fabriksledningen sadistiskt lagda vakter dagligen ”gallra ut” icke-produktiva judar. På så vis slapp de att betala hyran.

På våren 1943 hade de judiska gettona i Polen tömts. De judar som var vid liv i landet levde gömda eller befann sig i något annat läger. Ammunitionsföretaget i Starachowice kunde följaktligen inte få nya leveranser av judiska arbetare. I det läget blev det mer lönsamt att försöka hålla judarna vid liv än att döda dem. De särskilt brutala vakterna, som tidigare var användbara som bödlar, sparkades av företagsledningen och ersattes med mer behärskad personal som förbättrade villkoren. Dödligheten sjönk.⁶⁵

Liksom Pohl kostade på slavarbetarna mat och kläder, och förbättrade hygien, kan bönder kosta på djuren veterinärvård om det inte är billigare att döda och byta ut dem.⁶⁶ Detta är något som ibland förs fram som ett bevis för hur fördelaktigt det är för djuren inom livsmedelsindustrin. Bo Karlsson på Julita gård säger: ”Jag får ut veterinären klockan tre på natten om det behövs. Det är bättre än hur de flesta gamlingar på institution har det.”⁶⁷ Det må vara sant att Bo Karlsson kan tillkalla en veterinär på kort varsel, precis som det var sant att Pohls åtgärder kunde gagna judarna i vissa situationer. Men grunden för det som kan se ut som omsorg om djuren, är densamma som för nazisterna: att, med Höss ord, hålla fångarna i tillräckligt god kondition för att de ska kunna utföra de arbetsprestationer som krävs av dem.

De flesta som tjänar pengar på utnyttjandet och dödandet av djur betonar, precis som Bo Karlsson, hur bra djuren har det. De vet att konsumenterna gärna vill tro att det är så. Men rättframhet finns, och sådan kan, trots att den uttrycker hårdhet, kännas befriande. Torben Poulsen, ordförande för organisationen Danske Svineproducenter, säger: ”Ni ska inte tro att jag har 1 700 suggor här ute för att de är söta djur som jag ska kli bakom örat. Jag har dem för att jag ska tjäna pengar på dem.”⁶⁸ Även om ledningen för IG Farben ibland gav Auschwitzfångarna en extra portion soppa för att hålla dem vid liv ytterligare en tid, var detta inte av välvilja utan för att man ville tjäna pengar.

Härskarmentalitetens självklarhet

De är avsedda för oss, de ska vara till nytta för oss, de är en resurs för oss – detta var kärnan i nazismens härskarmentalitet. Det kan vara svårt att förstå hur människor kunde fås att tro på en sådan idé. Men vi tror på något mycket likartat. Skillnaden är rollbesättningen. Härskarna är inte tyskar, utan människor. Slavarna är inte judar, utan djur. Lika självklar som härskarmentaliteten var i Hitlers Tyskland, lika självklar är den hos oss.

Självklara idéer behöver ingen uppbackning. De uttrycker ”hur världen är”. I Nazi-Tyskland var idén om tyskarna som härskare naturgiven, ödesbestämd eller rent av gudagiven: en ”mission” som det tyska folket, med Hitlers ord, ”tilldelats av världens skapare”.⁶⁹ Med sådana vaga, men smickrande försäkranden, lät många nöja sig.

Människans roll som härskare tas också den för naturgiven, ibland rent bokstavligt. Naturen har överlämnat djuren åt oss, som en gåva att förfoga och styra över. Sverigedemokraternas ordförande Jimmie Åkesson försvarar köttätande på följande sätt: ”Det är naturligt att människor utnyttjar det som naturen bjuder oss.”⁷⁰ En representant för Greenpeace Sverige kritiserade i ett föredrag ”överfisket”, och menade att ”vi slår undan benen på det mest produktiva matproduktionssystemet som naturen har gett oss”.⁷¹ Härskarrollen kan också, precis som hos Hitler, ges gudomlig inramning. *Katolska kyrkans katekes* reserverar olika roller för människa respektive djur: ”Djur – liksom växter och de skapade ting som inte har liv – är naturligtvis avsedda för den förgångna, nu levande och framtida mänsklighetens välfärd.”⁷² Detta är den förhärskande attityden gentemot djur oavsett om man är katolik eller protestant, troende eller ej. När författaren och journalisten Po Tidholms dotter bevittnat hur han slaktar lamm är hon otröstlig. Tidholm skriver: ”Varför ska de dö?” säger hon. ”Jag säger att det är vad fåren är till för, att de finns för oss. De är som grönsakerna i jorden. Vi gödslar och gräver och sår och gallrar och när hösten kommer skördar vi morötterna.”⁷³

Nazismen och djurförtrycket vilar båda på våld

Våldet är centralt i nazismen och djurförtrycket. Om dödande och utrotning är det mest praktiska sättet att få som man vill, är det också

den metod som används. Våldet är ett så självklart medel att alternativ sällan eller aldrig övervägs.

Men våldet är inte bara ett medel att genomdriva sin vilja. Det är en integrerad del av de nazistiska och djurförtryckande målsättningarna. Herravälde över andra var inget nazisterna kunde åstadkomma *utan* våld. På samma sätt är våldet inskrivet i människans önskan att äta kött. Det är inget som kan väljas bort; man kan inte äta någon utan att först döda.

Dödandet är bara *en* aspekt av våldet som riktas mot djuren. Isolering, separationer, kastrering, stympning (till exempel "avhorning" av kalvar) och transporter är exempel på annat våld som djur utsätts för och som är mer eller mindre ofrånkomliga delar av animalieproduktionen.